

LIBRIS

We know
books

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, Sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.librariaeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS)

ISBN: 978-606-49-1573-3

Editor: Valentin Ajder

RADU CARP, ȘTEFAN HERCHI (COORD.)

MEMORIE, IDENTITATE
ȘI
MINORITĂȚI NAȚIONALE
ÎN DIRECȚIA UNEI VIZIUNI COMUNE
LA NIVEL EUROPEAN

E I K O N

București, 2025

Cuprins

Cuvânt înainte	7
Radu Carp, <i>Între dialog și confruntare. Religia și problema identității în relațiile România – Ucraina</i>	11
Nicolae Drăgușin, <i>Forme de memorializare a Holocaustului pe teritoriul actual al Republicii Moldova din perspectiva minorității evreiești</i>	22
Denisa Gabor, <i>Comunitatea istorică românească din regiunea Odesa, între cultura toleranței și păstrarea identității</i>	64
Amet Ghiulbera, <i>Învățământul în limba turcă în România</i>	88
Ștefan Herchi, <i>Câteva idei despre colaborarea culturală transfrontalieră</i>	122
Cristina Liana Pușcaș, <i>Spații ale memoriei colective în județul Bihor. Reconstituirea unei identități</i>	130
Enache Tușa, <i>Un secol de la colonizările aromânilor în Cadrilater 1925 - 2025</i>	181
Laura Maria Vasilache, <i>Alegerile locale din iunie 2024. Studiu de caz: Dobrogea rurală</i>	195
Bianca Vasile, <i>Analiza statutelor minorităților naționale</i>	230
Despre autori	267

teren. Toți autorii acestui volum combină cunoașterea teoretică a unui subiect cu cunoașterea nemijlocită, de pe teren, a unor realități sociale pe care le cunosc de la sursă. Tocmai din acest motiv, proiectul demarat în 2016 merită să fie continuat și extins.

Prof. univ. dr. Radu Carp
23 octombrie 2025

ÎNTRE DIALOG ȘI CONFRUNTARE. RELIGIA ȘI PROBLEMA IDENTITĂȚII ÎN RELAȚIILE ROMÂNIA - UCRAINA

La ora actuală, persistă un blocaj absolut la nivelul relațiilor dintre România și Ucraina pe planul vieții religioase, mai exact există două dispute între BOR și Biserica Ortodoxă a Ucrainei (BOU), respectiv între BOR și statul ucrainean, începând cu 2018, odată cu schisma din interiorul Ortodoxiei ucrainene. O dispută care de atunci și până în prezent nu a făcut decât să se aprofundeze, fără să existe vreun orizont de rezolvare.

Nu ne propunem să prezentăm desfășurarea acestui conflict, ci doar să evidențiem anumite conexiuni care sunt mai puțin cercetate și cunoscute.

BOR a fost constant supusă unor presiuni din partea factorului politic, din cauza faptului că partidele populiste și de extremă dreapta și-au asumat, ca peste tot, latura identitară a politicii. Această problemă identitară se traduce, în planul acțiunii politice, în trei provocări masive: ce se întâmplă cu diaspora occidentală, cu etnicii români din Republica Moldova și cu etnicii români din Ucraina. Problema diasporei nu are nici până în prezent o soluție viabilă din partea partidelor „pro-europene” – dovada fiind rezultatele alegerilor prezidențiale din 2024 și 2025. Problema etnicilor români

din Republica Moldova este, la polul opus, rezolvată, aceștia fiind majoritari, fără a fi în situația în care s-ar putea plânge de încălcarea vreunui drept. Desigur, persistă problema scindării între Mitropolia Basarabiei și Mitropolia Moldovei, condusă de fapt de la Moscova. Mitropolitul Vladimir al Mitropoliei Moldovei nu este însă un propagandist simplu al *ruskiy mir*, de aceea nici nu este perceput ca o amenințare indirectă a Federației Ruse, nici la Chișinău, cu atât mai puțin la București.

Problema majoră în această ecuație identitară o reprezintă etnicii români din Ucraina. Aceștia s-au aliat conjunctural cu alte minorități din Ucraina (maghiari, ruși etc.) având revendicări comune. Odată cu începutul războiului din Ucraina în 2022, s-au regăsit în cea mai ingrată situație posibilă: abandonati de ruși în ceea ce privește revendicările educaționale, dar curtați tot de aceștia pentru a rămâne în cadrul Bisericii Ortodoxe Ucrainene = Patriarhia Moscovei. Distanțarea acestei Biserici față de centrul de comandă de la Moscova nu a fost credibilă pentru credincioșii de etnie ucraineană, dar i-a lăsat oarecum indiferenți pe etnicii români, care doreau doar slujbe în limba maternă (ceea ce Biserica Ortodoxă Ucraineană oferă).

În mod firesc, etnicii români din Ucraina au început să caute legături mai strânse la București, considerând că Kyiv sau Moscova nu le pot satisface revendicările. La București au găsit însă o Biserică Ortodoxă în care se manifestă două tendințe, ca de altfel în întreaga societate românească: o aripă ultra-conservatoare, pro-rusă, în minoritate, fără a avea deloc legături cu Patriarhia Moscovei, și o tendință pro-europeană, ultra-majoritară. Astfel, BOR reproduce la scară mai redusă chiar societatea românească în ansamblul său, cu bune și cu

rele. Din acest punct de vedere, BOR a devenit ceea ce se numește *Volkskirche* - Biserica Poporului. La rândul ei, BOU este supusă unei presiuni din exterior, dar nu din partea unor partide politice care ar insista pe aspectul identitar, ci din partea statului ucrainean, care dorește distanțarea cât mai rapidă și mai clară de Biserica Ortodoxă Rusă. Deși formal Biserica Ortodoxă Ucraineană a rupt legăturile cu Patriarhia Moscovei încă din mai 2022, persistă suspiciunea că există legături subterane cu Moscova.

Astfel, atât BOR, cât și BOU sunt supuse unor presiuni din afară, pentru a se alinia unei agende identitare. BOR a rezistat, dar a fost obligată să preia elemente din agenda identitară, pentru a nu intra în coliziune directă cu o parte a societății, în timp ce BOU nu a manifestat deloc rezistență și a preluat integral agenda statului ucrainean, considerând că această abordare este singura care corespunde intereselor sale pe termen lung. Etnicii români din Ucraina s-au văzut, așadar, prinși între două Biserici Ortodoxe, care își contestă reciproc jurisdicția canonică și care reprezintă interesele unor alte state – Federația Rusă, respectiv Ucraina. Biserica Ortodoxă Ucraineană a știut însă să camufleze mai bine legătura cu Moscova, prin desprinderea formală operată în 2022 și prin folosirea limbii române ca limbă de cult.

Astfel, etnicii români din Ucraina s-au îndreptat înspre BOR ca fiind singura Biserică Ortodoxă de care au aparținut în trecut fără a fi forțați să aparțină.

În data de 29 februarie 2024, Sfântul Sinod al BOR a luat decizia creării BOR din Ucraina, datorită revendicării în acest sens a etnicilor români, pe fondul intensificării presiunilor din partea statului ucrainean, prin SBU, asupra Bisericii Ortodoxe Ucrainene. În

august 2024, a fost depusă la Kyiv cererea de recunoaștere a BOR din Ucraina. Nici până astăzi această cerere nu a fost soluționată.

Între timp, Ucraina a adoptat *Legea privind protecția ordinii constituționale în sfera de activități a organizațiilor religioase*. Potrivit acestei legi, bisericile care nu vor renunța la apartenența la Patriarhia Moscovei urmau a fi radiate. Prin această lege, Ucraina a dorit să urgenzeze transferul de credincioși de la o biserică la alta. Dacă în anumite regiuni acest transfer s-a efectuat mai ușor, în Bucovina de Nord s-a dovedit a fi imposibil. Parohiile majoritar românești au refuzat să treacă la BOU, motivând că aceasta nu are preoți vorbitori de limba română – aspect care corespunde de fapt și întru totul adevărului.

BOU a girat formarea unor adunări parohiale nereprezentative, care au proclamat trecerea la această Biserică a unor credincioși. În comunități mici, acest lucru a fost posibil și, dacă s-a realizat, aproape nimeni nu și-a dat seama că s-a întâmplat. Mai greu a fost la Cernăuți, unde există parohii mari și unde trăiesc aproape 10.000 de etnici români. Așa s-a ajuns la incidentele regretabile care au avut loc în iunie legat de Catedrala Mitropolitană: o parte, credincioși ucraineni, au organizat o adunare parohială – de la care au lipsit de fapt membrii parohiei respective – și au proclamat trecerea la BOU, iar Primăria orașului Cernăuți le-a dat în folosință Catedrala. Din acest motiv a apărut disputa privind proprietatea asupra lăcașului de cult respectiv. De semnalat că asemenea dispute violente privind proprietatea asupra unor lăcașuri de cult au mai avut loc în Ucraina imediat după dobândirea independenței, motivul fiind exact același – contestarea jurisdicției

Patriarhiei Moscovei pe teritoriul ucrainean. A se vedea în acest sens cazul *Svyato – Mykhaylivska Parafiya c. Ucraina* din 2007.

De remarcat felul în care relatarea evenimentelor din Cernăuți a fost reflectată în media apropiată partidelor care susțin cauza identitară: etnicii români au fost agreșați de ucraineni, dar nu pentru că aparțin de o Biserică ce formal nu a rupt legăturile cu Patriarhia Moscovei, ci pentru că sunt români. De cealaltă parte, media mainstream a prezentat evenimentele ca fiind dovada alegerii greșite a etnicilor români, care ar fi trebuit să treacă la BOU necondiționat și imediat, ca semn al distanțării necesare față de Patriarhia Moscovei. Ambele perspective denotă necunoașterea situației de pe teren. Nimeni nu a remarcat până în prezent că acest clivaj identitar - non-identitar se regăsește și în cadrul BOR: aripa reformistă, pro-europeană, a ignorat incidentele, în timp ce aripa ultra-conservatoare, reprezentată de IPS Teodosie, aliniată în ultima vreme la o poziționare identică cu cea a Moscovei și practicând un discurs foarte apropiat de cel al partidelor care promovează agenda identitară, a reacționat foarte critic față de aceste incidente, acuzând naționalismul ucrainean.

Trebuie remarcat că, în ciuda disensiunilor interne minore privind raportarea la *russskiy mir*, sub toate aspectele, politice și religioase mai cu seamă. BOR are o optică cu totul diferită de cea a Patriarhiei Moscovei privind comunitățile ortodoxe din diaspora. Diferența este aceea că o comunitate spirituală nu este privită exclusiv în cheie etnică: un italian, convertit la Ortodoxie, poate fi membru al unei parohii a BOR din diaspora, de exemplu, în schimb un italian care ar dori să aparțină, după convertire, unei parohii a Bisericii Ortodoxe Ruse

din diaspora ar trebui să facă și dovada apartenenței la comunitatea etnică rusă. Datorită acestei concepții, BOR nu a fost și nu va fi niciodată aliniată Bisericii Ortodoxe Ruse, care și-a însușit perfect logica *russkiy mir*. Dacă BOR este apropiată de conceptul *Volkskirche*, Biserica Ortodoxă Rusă este o „biserică imperială”, tributară unei concepții despre stat, națiune și religie practicate în cercurile de putere de la Moscova.

BOR nu se poate regăsi în pozițiile Bisericii Ortodoxe Ruse, după cum etnicii români manifestă în mod tradițional o atitudine negativă față de Federația Rusă și față de orice poartă după sine identitatea rusă. Un istoric ucrainean remarca recent faptul că, pentru mentalul colectiv românesc, pierderea Basarabiei și Bucovinei de Nord în fața URSS în 1940 reprezintă o traumă colectivă egală cu momentul Trianon pentru maghiari, doar că această traumă nu este la fel de mult adusă la suprafață. Din acest motiv, rusofobiei tradiționale până în 1989 i s-a adăugat după apariția Ucrainei un fel de „ucrainofobie”, generată din sentimentul că ucrainenii sunt continuatorii rușilor în ceea ce privește ocuparea nelegitimă a acestor regiuni. Din păcate, societatea românească nu a tratat adecvat această traumă colectivă și felul în care ea a evoluat după 1991. Nici în Ucraina nu s-a realizat în mod adecvat că rusofobiei i s-a alăturat în subsidiar o formă de ucrainofobie printr-un transfer foarte subtil, motiv pentru care ucrainofobia etnicilor români a fost greșit interpretată ca având cauze proprii și nu derivate. Avem antidot la rusofobie, dar nu și la ucrainofobie. Pe de altă parte, BOR înțelege perfect care este pericolul Bisericii Ortodoxe Ruse și nu se pune problema vreunei cooperări între BOR și Patriarhia Moscovei, îndreptate împotriva BOU. Acest

aspect nu a fost explicat îndeajuns părții ucrainene. În vederea unei reconcilieri reale, poate că acest adevăr ar trebui repetat la Kyiv de către reprezentanții BOR sau ai statului român în permanență, până când va fi acceptat ca atare.

În prezent, Serviciul de Stat pentru Politici Etnice și Libertatea de Conștiință din subordinea Guvernului Ucrainei refuză înregistrarea BOR. Există temerea (nemărturisită public) că astfel ar câștiga în cele din urmă Patriarhia Moscovei și ar putea exista, pe baza unui precedent, recunoașteri ulterioare din partea unor parohii majoritar etnic ucrainene dar care au încă tentația *russkiy mir*. Acesta este motivul real pentru care autoritățile de la Kyiv refuză înregistrarea BOR, și nu cel oficial care leagă problema înregistrării BOR în Ucraina de problema recunoașterii BOU de către BOR. Oficialii de la Kyiv recunosc în sinea lor că nu poți să condiționezi o problemă care ține strict de raportarea statului la manifestarea liberă a dreptului de asociere a unor credincioși de o chestiune pur canonică. Din păcate însă, MAE român, Ambasada României la Kyiv, instituțiile din România în general nu doresc să preia această problemă care nu ține de relațiile între Biserici, ci este una care ține strict de practica statului vecin. Motivele adevărate sunt lipsa de expertiză, o oarecare temere față de necunoscut, dar și o ucrainofobie reziduală care împiedică orice acțiune în raport cu Ucraina, bună sau rea.

Ce ar trebui să facă autoritățile statului român? În primul rând, să abordeze problema recunoașterii BOR în Ucraina în manieră strict europeană, din perspectiva drepturilor omului. Jurisprudența CEDO, pornind de la cazul *Mitropolia Basarabiei și alții c. Moldovei* din

2009, este că un stat nu se poate opune recunoașterii unui cult pe teritoriul său decât dacă există motive foarte solide de ordine publică sau siguranță națională. În cazul BOR în Ucraina, asemenea motive nu există. Dacă refuzul de a înregistra BOR persistă, ar trebui amintit autorităților de la Kyiv că România poate deschide la CEDO o cauză care să se bazeze pe jurisprudența deja existentă în materie de autonomie religioasă. O asemenea cauză ar da câștig părții române la CEDO fără discuție. Însă un asemenea rezultat nu ar avantaja doar apariția BOR în Ucraina, ci ar servi drept motiv temeinic și pentru Biserica Ortodoxă Rusă care va revendica, în baza libertății religioase și a jurisprudenței CEDO, revenirea mai multor parohii la situația anterioară anului 2018. Dorește Ucraina să se angajeze în această dispută cu Patriarhia Moscovei, de fapt cu Federația Rusă? Nu ar fi mai indicat să cedeze acum și să permită BOR înregistrarea legală în Ucraina? Aceasta ar trebui să fie linia de argumentație a autorităților de la București, care, în lipsă de expertiză și de soluții, s-au blocat într-o inerție ce face ca acest conflict intraconfesional să se aprofundeze, nu să se îndrepte spre rezolvare. Este frapant de constatat că refuzul înregistrării BOR în Ucraina seamănă până la identitate cu speța „Insula Șerpilor”. România a dorit o soluționare pașnică, Ucraina a refuzat, până la urmă s-a ajuns la soluția dată de Curtea Internațională de Justiție. Cu deosebirea că la acea vreme diplomații români au știut ce argumente să invoce în fața omologilor lor ucraineni, argumente profesioniste, bazate pe reguli de drept. În prezent, pare a exista mai degrabă o panică generalizată de a dialoga cu Kyivul pe această temă.

Înregistrarea BOR în Ucraina va avea loc la un moment dat, mai devreme sau mai târziu. Ce se va întâmpla însă mai departe? Nu cumva partidele care susțin cauza identitară vor afirma că acesta este un prim pas în direcția unor revendicări teritoriale față de Ucraina? Mai mult ca sigur că da. Care ar fi atunci soluția? Într-o Uniune Europeană din care România și Ucraina ar face parte, asemenea revendicări nu ar mai avea niciun rost. Este motivul pentru care autoritățile de la București ar trebui să militeze mai mult pentru urgentarea integrării europene a Ucrainei. Până acum, Bucureștiul a fost vocal doar legat de integrarea în Uniunea Europeană a Republicii Moldova. De fapt, integrarea Republicii Moldova și a Ucrainei simultan în UE este în interesul național al României. Nici acest lucru nu pare a fi înțeles pe deplin la nivelul MAE, al Guvernului, al Administrației Prezidențiale etc. În acest moment, Ungaria și Slovacia fac presiuni pentru decuplarea Republicii Moldova de Ucraina. România ar trebui să fie statul european cel mai interesat de o integrare rapidă a Ucrainei în Uniunea Europeană, din motivul expus mai sus. Ar costa o asemenea integrare contribuabilul român? Evident că da, însă fiecare decizie de acest fel ar trebui explicată din perspectiva câștigurilor pe termen lung. Vom plăti pentru Ucraina, dar vom avea siguranța stingerii unor conflicte artificiale. Vom plăti pentru Ucraina, dar vom câștiga un prieten în cadrul viitoarei Uniuni Europene, cu foarte multe voturi și implicit cu o mare putere decizională. Vom plăti pentru Ucraina, dar în acest fel vocea partidelor care exacerbează elementul identitar va fi din ce în ce mai slabă.

Pe de altă parte, trebuie explicat că înregistrarea BOR în Ucraina corespunde intereselor naționale